

RŪTA VANAGAITĖ

LUKIŠKĖS: TAMSIOJI VILNIAUS ŠIRDIS

OBUOLYS

RŪTA VANAGAITĖ

LUKIŠKĖS: TAMSIOJI VILNIAUS ŠIRDIS

„Lukiškių kalėjimas – XX amžiaus Vilniaus istorijos
mikrokosmosas“

Istorikas Feliksas Akermanas

„Aš esu nuteistasis iki gyvos galvos šioje žemėje“

Kunigas Arūnas Peškaitis

Lukiškių kalėjimas: vaizdas iš kiemo

TURINYS

IŽANGA. KODĖL ŠI KNYGA? / 9

TĖVAS ARŪNAS, Lukiškių kalėjimo
kapelionas 2007–2019 m. / 17

LUKIŠKIŲ PRADŽIA / 45

KAPSUKAS, revoliucionierius / 61

MENAHEMAS, Nobelio taikos premijos
laureatas / 71

TĖVAS JUOZAS, Lukiškių kapelionas
1941–1944 m. / 103

ŠEINA, pakrikštytoji Marija / 113

TĖVAS STEFANAS, lenkų kunigas / 127

HELENA, lenkų pasipriešinimo dalyvė / 133

SENELIS JONAS, Kavarsko ūkininkas / 141

ANTANAS, čekistas ir Lietuvos
patriotas / 153

JONAS IR GRAŽINA, bėgliai iš SSRS / 167

VINCAS, žydšaudys ir mylintis
tatukas / 181

RIMAS, benamis poetas / 191

MYKOLAS MARTYNOVIČIUS, sausio 13-osios
tragedijos kaltininkas / 209

BORISAS, nuteistasis mirties bausme / 219

AUDRIUS, politikas / 231

SLAVOMIRAS, Gruzijos ir Lietuvos
kalinys, atradęs Dievą / 249

BERTRANAS, prancūzų roko žvaigždė / 273

NARIMANTAS, rašytojas / 291

DENISAS, statybininkas / 313

DAKTARAS ALEKSANDRAS, Lukiškių
psichiatras 1984–2017 m. / 341

JONAS, įkalintas iki 2037 m. / 363

ARVYDAS, nuteistasis iki gyvos
galvos / 379

GINTAUTAS, pareigūnas / 395

ЇŽANGA

KODĖL ŠI KNYGA?

Kas mane traukia prie tamsiųjų temų? Nuo pirmosios, parašytos 2014 m. apie senelių slaugą, kai važiauvau per Lietuvos globos namus ir slaugos ligonines. Laksčiau kaip furija, žiūrėdama, kas negerai, kaip padėti, kaip iškelti problemas... Paskui bunkeris, šeši metrai po žeme atkurtas Sovietų Sąjungos pragaras. Tada – Holokaustas, knyga „Mūsiškiai“ – tema, už kurią brangiai sumokėjau, prarasdama dalį skaitytojų, prarasdama vadinamąjį statusą visuomenėj, populiarumą ir svarbiausia – prarasdama kelis labai brangius draugus. Jie man neatleido už knygą, kurią iki šiol laikau svarbiausiu savo gyvenimo darbu. Aš jiems neatleidau už jų neatleidimą. Štai taip.

Niekada nemaniau, kad peržengsiu kalėjimo slenkstį. O kam jį peržengti, jei niekas iš maniškių nesėdi ir jei manęs pačios nepasodins?

2000 m. Lukiškių kalėjimo administracija ėmėsi organizuoti ekskursijas miestiečiams. Nemokamas. Jas vedė kalėjimo direktoriaus pavaduotojas Artūras. Ekskursijos buvo užsakytos vos ne pusmečiui į priekį. Pasinaudodami tarnybine padėtimi

mes, Vilniaus miesto savivaldybės tarybos nariai, įsiprašėme atskirai.

... Kai iš tavęs viską atima – ir telefonus, ir rankinukus, viską, kai peržengi tą niūrią ribą, pribloškia viena: garsai, triukšmas, švilpimas, šūksniai, beldimas. Kalėjimo tylą? Ne, kalėjimo triukšmas. Kaip nejauku, eini per kiemą ir žinai, kad tave stebi šimtai, mato pro grotas ir esi jiems vienintelė pramoga.

Paskui pribloškia stendas koridoriuj. Jame sukabintos nuteistųjų nuotraukos, gal kokių dvylika portretų. Portretai perbraukti įstrižu brūkšniu – vienas rudu, kitas raudonu. Artūras paaiškina: rudas brūkšnys reiškia, kad tas nuteistasis linkęs užpulti, raudonas – pabėgti. Kai pareigūnai ateina į darbą, visuomet pradžioj peržiūri nuotraukas tame stende... ū-hūhū...

Mūsų gidas Artūras veda mus į *gyvagalių* korpusą. *Gyvagalviai* tai tie, kurie sėdi iki gyvos galvos. Jų apie šimtas. Jie visi sėdi atskiroj *zonoj**.

Artūras atidaro vieno *gyvagalvio* kameros duris. Ten sėdi labai malonus jaunuolis. Ką jis padarė – klausiu. Senutę apvogė ir nužudė. O gal norit užteiti pas Kazį Jonaitį, pakelės maniaką, kelyje Vilnius–Kaunas žudžiusį merginas? Štai čia jo kamera. Na, nenoriu. Tikrai nenoriu.

Pasirodo, pareigūnai kalėjime negali turėti telefonų. Negali turėti šaunamojo ginklo. Jei ką – veikia psichologiškai, blogiausiu atveju antrankiai, guminė lazda, vadinama *bananu*. Staiga kišenėje suskamba mano telefonas. Velniava, pamiršau

* Bendrojo režimo pataisos darbų kolonija; kalėjimas.

atiduoti. Pareigūnas Artūras į mane pažiūri tokiu žvilgsniu, kad *banana* nereikia.

Mus veda į bendrąją kamerą tardymo korpuse, kur ant gultų sėdi kokių dešimt ar penkiolika jaunuolių. Tokie mieli kaimietukai... Ką jie padarė? Narkotikai. Kontrabanda...

Kaip skauda galvą... Lukiškės slegia, spaudžia galvą žiedu. Laikas eiti iš čia ir užmiršti, kad buvom. Bet kaip užmiršti? Atsisveikinant mūsų gidas sako: „Žinot tą posakį: neišsižadėk lazdos, *terbos* ir *turmos*. Išgersit kuris iš jūsų taure šampano, sėsit prie vairo ir partrenksit perėjoje žmogų. Septyneri metai kalėjimo.“

Grįžus pasigūglinau: pasirodo, mūsų gidas Artūras važiuodamas į darbą pėsčiųjų perėjoje partrenkė mergytę. Blaivus. Jokia byla jam neiškelta. Bet jis žinojo, ką kalba: neišsižadėkit *turmos*.

Kaip aš galiu išsižadėti? Vienu gyvenimo momentu realiai prisiminiau Lukiškes – kai kažkokia patriotinė organizacija kreipėsi į Generalinę prokuratūrą prašydama pradėti ikiteisminį tyrimą, nes aš apšmeižiau iškilų Lietuvos žmogų. Tuomet ramiai pagalvojau: ruoškis, Rūtele, ruoškis *turmon*.

Kaip aš galiu išsižadėti? Čia, Lukiškėse, už tėvynės išdavimą pagal SSRS baudžiamojo kodekso 58 straipsnį kalėjo mano senelis. Už tai, kad 1941 m. bandė stabdyti besitraukiančios Raudonosios armijos tankus. Iš čia jį išsiuntė į Karlagą mirti. Žinau jo istoriją. Kurioj kameroj buvai, seneli Vanagai? Kaip tu iškeliavai į Karlagą – ar lipai į gyvulinį vagoną klūpom, kaip kiti? Niekada nesužinosiu.

... Ir aš sugrįžau į Lukiškes. Visiškai atsitiktinai. Sugrįžau, kai kalėjimą uždarė ir atidarė savotišką menų ir pramogų centrą. Nuėjau kartą, kitą, trečią ir pajutau, kad šita juodoji skylė kalba man. „Niekas nėra parašęs mano istorijos, – sako. – Niekas iš tikrųjų nežino, kas čia dėjosi ir kokias paslaptis aš slepiu jau šimtą penkiolika metų. Prakalbink mane, Rūta. Kas, jei ne tu, kada, jei ne dabar?“

Per šimtą penkiolika metų čia kalėjo dešimtys, o gal net šimtai tūkstančių žmonių. Kiek mirčių matė Lukiškių sienos, kiek savijudybių? Lietuvių, rusų, lenkų, žydų, baltarusių... Žmonių. Daugybė buvo įkalinti ne kaip kriminaliniai, o kaip politiniai kaliniai dėl to, kad vienas ar kitas režimas juos laikė pavojingais.

Žydai buvo įkalinti čia, nes buvo žydai, lenkai – nes buvo įtartini inteligentai, profesoriai ar kunigai. Lietuvos pasipriešinimo dalyviai kažkodėl laikė ne Lukiškėse, o MGB* vidaus kalėjime Aukų gatvėje, ir tik po nuosprendžio kelioms dienoms ar savaitėms konvojuodavo į mirtininkų kameras Lukiškėse – kad paskui grąžintų sušaudymui į MGB rūsius. Visi sušaudyti už Lietuvą yra čia sėdėję.

Lukiškėse sovietmečiu sėdėjo ir tie, kurie neturėjo darbo ar nuolatinės gyvenamosios vietos – jie buvo teisiami už veltėdžiavimą. Mano geriausios draugės Viktorijos tėvas gavo šešerius metus už tai, kad Leningrade pirko plyteles ir Kaune jas pardavė brangiau. Buvo toks SSRS baudžiamojo kodekso straipsnis – už spekuliaciją.

* Valstybės saugumo ministerija.

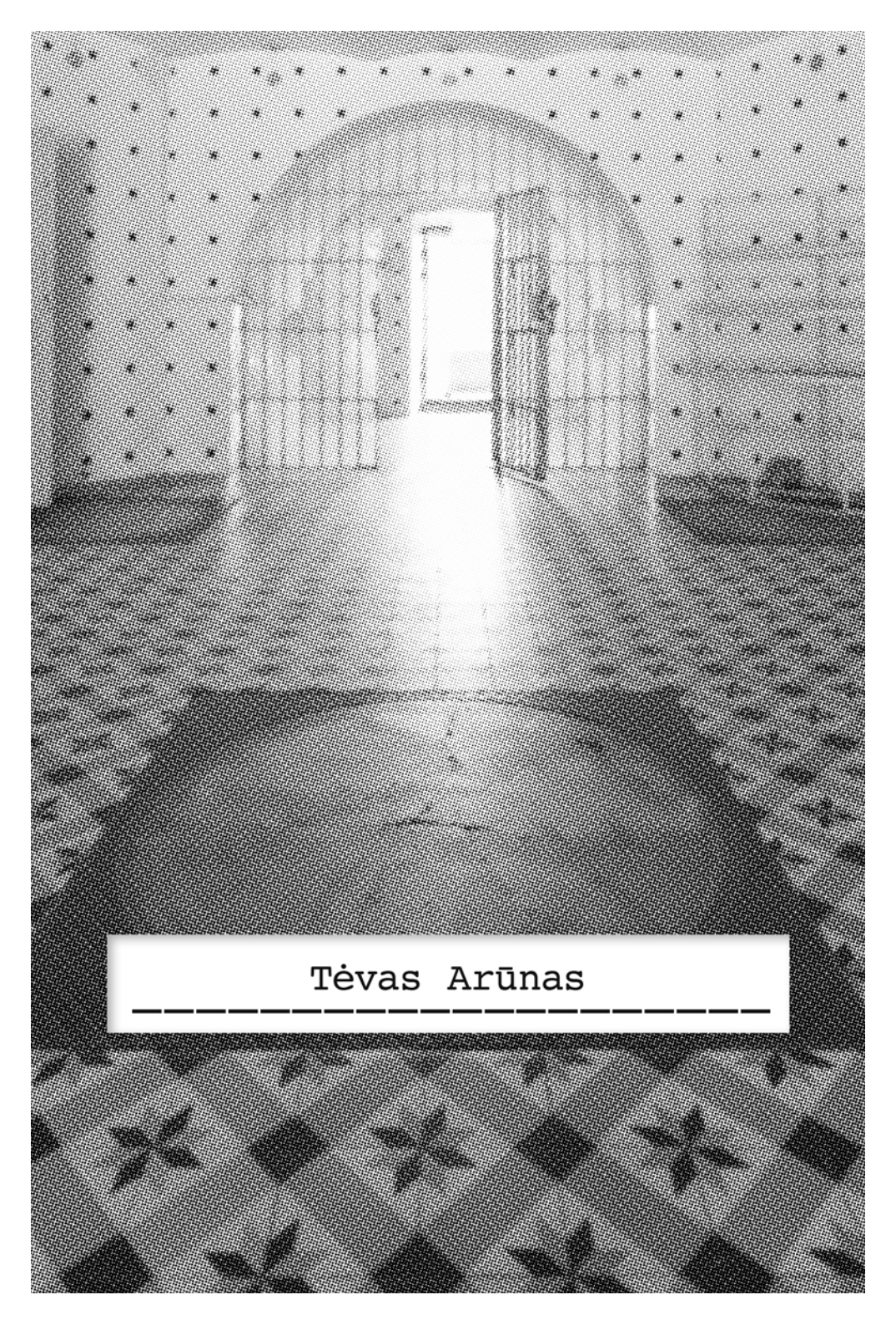
Čia visais laikais sėdėjo ir kriminaliniai nusikaltėliai – tie, kurie prievartavo, vogė ar žudė. Jų buvo mažiau nei politinių, gerokai mažiau. Taip, jie buvo ir tebėra, tik nebe Lukiškėse, o kitur, skirtinguose Lietuvos pataisos namuose, vadinamoje *zonoje*. Lukiškių nebėra. Lietuvoje nebėra vienintelio ir paskutinio kalėjimo. Lietuvoje įkalintųjų yra dvigubai daugiau nei Europoje – šimtui tūkstančių gyventojų tenka du šimtai nu-teistųjų.

Dauguma tų tūkstančių istorijų nežinomos. Nežinomi daugybės Lukiškėse kalėjusių vardai. Šioje knygoje dvidešimt du Lukiškių kalinių vardai. Vadinu juos visus vardais. Man tie žmonės, apie kuriuos rašau, yra žmonės: ir tie, kurie buvo nekalti, ir tie, kurie buvo ar tebėra labai nusikaltę. Tikiu, kad skaitant Lukiškių kalinių ar su jais buvusiųjų pasakojimus jūsų vaizduotėje susidėlios dramatiška Lukiškių (ir kartu Vilniaus) istorija.

Frydrichas Nyčė rašė: „Jeigu pernelyg ilgai žiūrėsi į bedu-gnę, bedugnė ims žiūrėti į tave.“ Keletą metų į mane žiūrėjo seneliai globos namuose ir slaugos ligoninėse, paskui į mane žiūrėjo (ir tebežiūri) nužudytieji Lietuvos žydai, o dabar į mane pažiūrėjo Lukiškių kalėjimas.

Ar atlaikysiu, kalėjime, tavo žvilgsnį? Ar išgirsiu tavo plaki-mą, tamsioji Vilniaus širdie? Ar išgirsi, mano skaitytojai, tai, ką aš išgirdau?

Klausykis.

A black and white photograph of a room. The walls are covered in a grid of small, dark, star-shaped patterns. In the center, there is a doorway leading to a bright, sunlit outdoor area. The floor is covered with a patterned rug or carpet. The overall image has a grainy, halftone texture.

Tēvas Arūnas

TĖVAS ARŪNAS,

Lukiškių kalėjimo kapelionas
2007–2019 m.

Į Lukiškių kalėjimą 2007 m. mane pakvietė kalėjimo psichologas Romas Radzevičius. Kai kurie nuteistieji iki gyvos galvos, klausęsi mano radijo laidų, panoro susitikti.

... Buvo sausis. Stovėjau priešais uždarytus kalėjimo vartus, žiūrėjau į spygliuotas vielas ant aukštų tvorų ir buvo apėmęs siaubingas jausmas. Panikos priepuolio nepatyriau, bet siaubas buvo... Kas jie, tie iki gyvos galvos nuteistieji? Juk tai žmogžudžiai, vampyrai, o ne žmonės... Kai atėjo manęs pasiimti ir įsivesti, suėmė dar didesnis siaubas: jutau, kad visa ta erdvė prisigėrusi kančios.

Laukiau drėgnų patalpėlėjų, kol vienas po kito buvo atvesdinti aštuoni ar dešimt „nusikalstamo pasaulio autoritetų“. Tie žmonės turėjo susikūrę savitarpio pagalbos grupę. Jie ir atėjo. Pradėjo kalbėti. Vienas, kitas... Žmonės kaip žmonės... Tai nustebino. Vyrai rodė man savo šeimos nuotraukas, pasakojo. Kiekvienas iš eilės prisistatė: „Nuteistasis iki gyvos galvos toks ir toks.“ Kai atėjo mano eilė prisistatyti, tariau: „Nuteistasis iki gyvos galvos šioje žemėje Arūnas Peškaitis.“ Juk visi mes iš tiesų esame šiame pasaulyje „iki gyvos galvos“...

Kažkaip atsirado ryšys tarp mūsų. Tie žmonės prašė manęs vėl ateiti, atnešti knygų. Kalėjimo bibliotekoj arba senos, arba detektyvai, o nuteistieji iki gyvos galvos nemėgsta detektyvų... Jie norėjo grožinės, dvasinės, teologinės literatūros. Aš juk klebonas. Suorganizavau knygų rinkliavą: mano parapijiečiai su-nešė. Visą autobusiuką pilną prikrovėm ir nuvežėm į Lukiškes. Mus pavedžiojo po kalėjimą, aprodė. Viskas, pamaniau, prašymą įvykdžiau, atsiskaičiau...

Neplanavau tęsti veiklos kalėjime. Viskas pasikeitė, kai netikėtai gavau laišką iš vieno iki gyvos galvos nuteisto kalinio. Religiją jis atrado kalėjime. Jis nuoširdžiai padėkojo už knygas ir parašė: „Jėzus paliko devyniasdešimt devynias avelas ir nuėjo

Kalėjimo koplyčia, kur tėvas Arūnas laikydavo mišias

Skaitykite likusius
396 iš **416** puslapių,
įsigiję šią knygą

www.obuolys.lt

KITI KNYGŲ FORMATAI:

klausykla.lt

**Audio
knyga**

**Elektroninė
knyga**

Pragaro vartai pačioje Vilniaus širdyje. Kalėjimas, kurio nebeliko. Bet jis buvo ištisus 115 metų, ir tai buvo vienintelis, paskutinis Lietuvos kalėjimas.

Lukiškių istorija – tai Vilniaus ir iš dalies visos Lietuvos istorijos atspindys nuo 1904-ųjų iki kalėjimo uždarymo 2019-ųjų liepą. Čia kalėjo, kentėjo, buvo tardomi politiniai kaliniai, kunigai, menininkai ir žmogžudžiai. Labai keista, bet Lukiškių istorijos iki šiol niekas nėra parašęs.

Bet aš parašiau. Parašiau savaip. Ne kaip istorikė, išdėstydamą sausus faktus, o kaip rašytoja. „Lukiškės: tamsioji Vilniaus širdis“ yra dokumentinės prozos knyga, kurioje niekas neišgalvota. Skaitydami nuteistųjų pasakojimus ar pasakojimus apie juos, jūs patys vaizduotėje susidėliosite žiaurią ir sukrečiančią Lukiškių (ir Vilniaus) istoriją. Žiūrint iš dabartinės perspektyvos, vieni čia kalėję buvo tiesiog politinių represijų aukos, kiti buvo įkalinti dėl savo tautybės, treči – pagal kitados galiojusius absurdiškus įvairių režimų įstatymus. O ketvirti, apie kuriuos rašyti man buvo sunkiausia – labai labai kalti, ir jiems, ko gero, niekada nebus atleista.

Jūsų laukia 25 žmonių istorijos – nuo revoliucionieriaus Kapsuko ar rašytojos Žemaitės, nuo Izraelio premjero ar prancūzų roko žvaigždės – iki skaudžių ir baisių likimų tų, kurie sėdėjo ar tebesėdi už žmogžudystę ar net kelias. Kai kurie iš jų turbūt niekada neišeis į laisvę. Ar jie turi teisę būti išklausyti? Aš išklausiau. Kiekvienoje mano išgirstoje ir papasakotoje istorijoje yra ir absurdo, ir siaubo, ir vilties.

Nes to yra kiekviename iš mūsų.

Nes aš esu Lukiškės.

Atsiverskite knygą. Išgirskite, kaip plaka tamsioji Vilniaus širdis.

– Rūta Vanagaitė

Autorė (g. 1955 m.) – teatrologė, viešųjų ryšių specialistė, televizijos laidų prodiuserė, rašytoja, įvairių kultūrinių projektų ir teatro festivalio „LIFE“ sumanytoja ir įgyvendintoja. 1993-aisiais buvo įvertinta kaip Lietuvos metų moteris. Visose savo knygose autorė nevengė laužyti taisyklių ir nagrinėti nelengvas temas. Ne išimtis ir ši – jau septintoji Rūtos Vanagaitės knyga.

UNIKALUS ŽURNALISTINIS TYRIMAS APIE LUKIŠKIŲ KALĖJIMO ISTORIJĄ

Jeigu jums padarė įspūdį Rūtos Vanagaitės knygos ir tyrimai „Kaip tai įvyko?“, turite perskaityti ir knygą „Lukiškės: tamsioji Vilniaus širdis“.

OBUOLYS
nuo 2004

#obuolys.lt

ISBN 978-609-484-525-3

9 786094 845253

www.obuolys.lt

Knygos pigiau, įdomybes ir ištraukas nemokamai

KITI FORMATAI:

Audio
knyga

Elektroninė
knyga

